

DOĞU AKDENİZ ENERJİ REKABETİNDE LİBYA*

LIBYA IN EASTERN MEDITERRANEAN ENERGY COMPETITION

Araştırma Makalesi
Research Paper

Derya SÜRMEİOĞLU PARLAR**

Öz:

Sahip olduğu önemli miktardaki enerji rezervleriyle Doğu Akdeniz, 2000'li yıllarla beraber bölgesel ve küresel aktörlerin ilgilendiği coğrafya özelliği taşımıştır. 2011 Arap Baharı'yla beklenen istikrarı yakalamayan Libya da kırılganlığını aşarak ülke içi istikrarı artırmak ve bu şekilde uluslararası alandaki etkinliğini tekrar kazanmak üzere Akdeniz bölgesindeki kaynak rekabetine dahil olmuştur. Çok sayıda farklı grubun çatışma içinde olduğu Libya'da öne çıkan Trablus ve Tobruk merkezli yönetimler dış destek üzerinden ülkedeki konularını güçlendirmeye çalışmaktadır. Özellikle BM tarafından meşru kabul edilen o dönemin Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin Doğu Akdeniz deniz yetki alanlarını belirlemek üzere 2019 yılında Türkiye ile antlaşma imzalamasıyla Libya, bölgedeki enerji rekabetinin önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir. Libya'nın sürece dahil olması Doğu Akdeniz'deki enerji denklemini önemli ölçüde etkilediği kadar Libya'nın siyasi geleceğini de belirleyen bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmada Libya'nın Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının önemli aktörlerinden birini oluşturma süreci, Libya'nın söz konusu politikalarının bölgedeki enerji rekabetine etkisi ve Libya'ya yansımaları ele alınmaktadır. Araştırmanın amacı Libya'nın Doğu Akdeniz enerji politikalarını ve söz konusu politikaların ülkeye olası etkilerini ortaya koymaktır. Libya'nın Doğu Akdeniz enerji rekabetine dahil olması Doğu Akdeniz'deki rekabeti derinleştirmiştir. Diğer taraftan Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin Doğu Akdeniz politikaları gerek ülke içi aktörler gerekse Libya'daki yabancı güçler arasındaki ilişkileri ve doğal olarak ülkenin siyasi görünümünü doğrudan etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Rekabeti, Libya, Türkiye-Libya İşbirliği.

Abstract:

With its significant amount of energy reserves, Eastern Mediterranean has become a geography that regional and global actors are interested in since the 2000s. Libya, which did not achieve the expected stability with the 2011 Arab Spring, overcame its fragility and became involved in the resource competition in the Mediterranean region in order to increase domestic stability and thus regain its influence in the international arena. Tripoli and Tobruk-based administrations, which stand out in Libya, where many different groups are in conflict, are trying to strengthen their position in the country through foreign support. Libya has become one of the important components of the energy competition in the region, especially when the Tripoli-based Government of National Accord at that time, which was considered legitimate by the UN, signed an agreement with Turkey in 2019 to determine the Eastern Mediterranean maritime jurisdiction areas. Libya's involvement in the process has emerged as a factor that determines the political future of Libya, as well as significantly affecting the energy equation in the Eastern Mediterranean. In the study, the process of creating one of the important actors of Libya's Eastern Mediterranean energy resources, the effect of Libya's aforementioned policies on the energy competition in the region and their reflections on Libya are discussed. The aim of the research is to reveal Libya's Eastern Mediterranean energy policies and the possible effects of these policies on the country. The inclusion of Libya in the Eastern Mediterranean energy competition has deepened the competition in the Eastern Mediterranean. On the other hand, the Eastern Mediterranean policies of the Government of National Reconciliation directly affected the relations between both domestic actors and foreign powers in Libya, and naturally the political outlook of the country.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Competition, Libya, Turkey-Libya Cooperation.

* Makale Geliş Tarihi: 07.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 23.05.2022

** Doktor Öğretim Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, deryasurmelioglu@nevsehir.edu.tr, orcid.org/0000-0002-0236-6001

GİRİŞ

21. yüzyılda önemli miktarda enerji kaynaklarını içinde barındırdığının ortaya çıkmasıyla Doğu Akdeniz, başta bölge ülkeleri olmak üzere dünya enerji politikalarında öne çıkan devletlerin yakından ilgilendiği coğrafyalardan biri olmuştur. Özellikle bölgedeki enerji kaynaklarının paylaşımı ve taşınması konusunda Akdeniz'e kıyısı olan Mısır, İsrail, Lübnan, GKRY ve Yunanistan arasında işbirliği kendini göstermiştir. 2000'li yılların başlarında söz konusu ülkeler enerji kaynaklarının kullanımını mümkün kılmak üzere aralarında münhasır ekonomik bölge (MEB) anlaşmaları imzalamış, bölgedeki enerji kaynaklarının ortak taşınmasını öngören EastMed projesi konusunda anlaşmıştır. GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır arasında Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının çıkarılmasından tüketimine kadar her alanda işbirliği öngören Doğu Akdeniz Gaz Forumu oluşturulmuştur. Enerji kaynaklarına ilişkin politikalarda Türkiye ve KKTC'nin haklarının göz ardı edilmesi karşısında Türkiye bölgeye yönelik aktif bir politikaya yönelmiştir. Ankara, deniz alanlarına ilişkin KKTC ve Libya ile anlaşma imzalamış, bu kapsamda bölgede doğal gaz arama faaliyetlerine girişmiştir.

2011 Arap Baharı'nın etkilediği ülkelerden biri olan Libya, Kaddafi sonrası dönemde henüz istikrar bulamayan ülkelerden biri olarak uluslararası alandaki yerini almıştır. Arap Baharı sonrasında Libya, ülkeye ilişkin birbirinden farklı çıkarları bulunan değişik grupların çatışma içinde olduğu iç savaşa sürüklenmiştir. 2014 yılında kendini gösteren iç savaşa paralel Libya yönetimi, Tobruk'ta etkili olan Libya Ulusal Ordusu'nun desteklediği Temsilciler Meclisine bağlı yönetim ile Trablus'ta etkili olan 2015 Libya Siyasi Anlaşmasıyla oluşturulan, BM tarafından meşru kabul edilen Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) şeklinde fiili olarak ikiye bölünmüştür. Dış aktörler tarafından ciddi destek alan söz konusu iki kesim ülkenin tümünde tek başına denetim kurmaya çalışmaktadır. Çatışmanın sürdüğü böylesi bir ortamda Libya, dış politika olarak çevresinde cereyan eden uluslararası gelişmelerin dışında kalmış, uluslararası politikada oyun kurucu olma özelliğini kısmen yitirmiştir. Aksine Libya, başarısız devlet olarak dış aktörlerin yön verdiği ve şekillendirdiği bir ülke niteliği kazanmıştır.

Akdeniz ülkesi olarak Libya, 2011 Arap Baharı'nın etkisiyle Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının paylaşımına ilişkin gelişmelerin dışında kalmıştır. 2019'da ülkenin doğusunu kontrol eden, Mısır ve Rusya gibi ülkelerin destek verdiği Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun Trablus'u ele geçirmek üzere saldırıya geçmesi, burada etkili olan UMH'yi zor durumda bırakmıştır. Bu ortamda UMH, Türkiye ile Doğu Akdeniz'de işbirliği kararı almıştır. İşbirliği çerçevesinde Kasım 2019'da Libya ile Türkiye arasında Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi ile askeri ve güvenlik alanlarında işbirliği öngören iki anlaşma imzalanmıştır. UMH, adımıyla Doğu Akdeniz enerji rekabetinin aktörlerinden biri haline gelmiştir. Türkiye-Libya işbirliği, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki gücünü olumlu yönde etkilediği gibi UMH'nin de Libya içindeki konumunu güçlendirmiştir. Söz konusu işbirliğini bölgedeki enerji çıkarlarına ciddi tehdit olarak algılayan başta Yunanistan, GKRY, İsrail ve Mısır ile Libya'daki kazançları riske giren diğer ülkeler Libya-Türkiye mutabakatına tepki göstermiştir.

UMH'nin Doğu Akdeniz'deki enerji çatışmasına dahil olması bölgedeki enerji politikaları kadar Libya'nın istikrarını şekillendiren konulardan birini oluşturmuştur. Küresel ve bölgesel aktörler Doğu Akdeniz enerji çıkarlarını gerçekleştirmek üzere ülkenin siyasi geleceğini doğrudan etkileyecek şekilde Libya üzerinden politikalar geliştirmektedir. Libya'nın Doğu Akdeniz enerji rekabetindeki yerinin ele alındığı çalışmada, öncelikle Doğu Akdeniz'de enerji rekabeti, rekabetin nedenleri ve aktörleri kısaca incelenmektedir. Ardından Libya'nın bölgedeki enerji çatışmalarına dahil olma süreci ve nedeni, bu kapsamda Doğu Akdeniz'de Türkiye-Libya işbirliği ile Libya'nın Doğu Akdeniz enerji aktörlerinden biri haline gelmesinin bölgedeki enerji politikalarına ve Libya'nın iç politikasına etkisi araştırılmaktadır.

1. DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ SORUNU

Enerji talebinin küresel ölçekte artması söz konusu kaynakların bulunduğu deniz alanlarının önemini arttırmıştır (Yüksel ve Baran, 2020: 546-547). Önemli miktarda enerji rezervlerinin bulunduğu ispatlanan Akdeniz, bu şekilde uluslararası enerji politikalarının öne çıktığı bölge özelliği kazanmıştır. Bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin büyük çoğunluğunun da Akdeniz havzasının doğusunda yer alması Doğu Akdeniz'in jeopolitik görünümü değiştirerek bölgesel işbirliği kadar deniz alanlarına ilişkin uyumsuzlukları yoğunlaştırmıştır (Ercan ve Kılınç, 2020: 17; Mitchell, 2020). Enerji arama çalışmaları sonucunda özellikle İsrail, Filistin, GKRY ve Mısır kıyılarında doğal gaz ve petrol kaynakları keşfedilmiştir (Arıdemir ve Allı, 2019: 193). Doğu Akdeniz'de 122 trilyon metreküplük hidrokarbon rezervi olduğu düşünülmektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 20). Bölge, tespit edilen enerji rezervleri, söz konusu kaynakları ruhsatlandırma girişimleri, sıvılaştırılmış doğal gaz, boru hattı projeleri ile başta kıyıdaş ülkeler olmak üzere uluslararası toplumun yakından ilgilendiği coğrafya niteliğine dönüşmüştür (Ediger, 2012: 74). Bölgede bulunan yeni ve önemli miktardaki enerji kaynakları, söz konusu kaynakların kullanım hakkı, ticari rotaları, taşınması gibi konularda stratejik işbirliği doğurduğu gibi ciddi sorunlara da yol açmıştır (Proedrou: 2021: 1). Kısacası Ortadoğu ve Afrika hakimiyeti dolayısıyla öne çıkan Doğu Akdeniz, enerji nakil hatları üzerinde yer alması ve önemli enerji kaynaklarına sahip olması ile uluslararası nite-likte egemenlik mücadelesinin parçası haline gelmiştir (Algür, 2020: 56).

Doğu Akdeniz'de keşfedilen enerji kaynakları, söz konusu rezervlerin kıyı ülkelerinden hangisinin deniz yetki alanlarında bulunduğu ve bu kaynaklardan kimin yararlanma hakkının olduğu şeklindeki sorunları doğurmuştur (Kakışım, 2020: 211). Bölgedeki deniz alanlarına ilişkin sorunların temelinde kıyı ülkelerin üzerinde anlaşamadıkları kıta sahanlığı ve MEB alanları bulunmaktadır (Avan, 2020: 88). Özellikle 2000'li yıllarla beraber kendini gösteren deniz yetki alanlarının sınırlandırılması anlaşmaları, enerji arama faaliyetleri ve bu konudaki anlaşmazlıklar Doğu Akdeniz'i uluslararası gündeme taşımıştır (Kütükçü ve Kaya, 2016: 82). Bölge, Mısır, İsrail, Türkiye, Yunanistan, GKRY, KKTC, Fransa ve İtalya gibi Akdeniz ülkeleri yanında enerji şirketleri, ABD, AB ve Rusya gibi bölge dışı aktörlerin ilgilendiği coğrafya özelliği taşımıştır (Proedrou: 2021: 1-2). BM Deniz Hukuku

Sözleşmesi'ne göre bölgeye kıyısı olan Türkiye, KKTC, Mısır, Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'deki yataklar üzerinde egemen hakları bulunduğundan (Altun, 2020: 12) söz konusu ülkelerle Yunanistan, deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda önemli aktörler olarak bu süreçte aktif rol almaktadır (Arıdemir ve Allı, 2019: 194; Işık, 2019; Acer, 2020b: 14).

Türkiye, enerjide kendine yeten bir ülke konumu kazanmak, bölgesel enerji merkezi haline gelmek ve bölgedeki etkisini devam ettirmek amacıyla Akdeniz'deki enerji kaynaklarıyla yakından ilgilenmektedir (Harunoğulları, 2020: 471; Mahmoud, 2020). Doğu Akdeniz'de en uzun kıyıya sahip ülke olarak Türkiye, bölgedeki egemenlik hakları ve Kıbrıs Türklerinin buradaki hak ve menfaatlerini korumayı hedefleyerek bu uzantıda kimi bölge ülkeleriyle deniz yetki anlaşmaları imzalamış, deniz kuvvetleri eşliğinde araştırma ve sondaj gemilerini bölgeye göndermiştir (Avan, 2020: 88). İsrail, bölge kaynaklarıyla enerji bağımlılığından kurtulmayı, enerji nakil hatları projesiyle AB'ye enerji satmayı ve askeri kuvvetleriyle bölgede hakimiyet kurarak kaynaklarının güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir (Harunoğulları, 2020: 470). Mısır ise enerji ithalatçısı ülke konumundan ihracatçı konuma geçmek amacıyla bölgedeki enerji kaynaklarıyla yakından ilgilenmektedir. Yunanistan ve GKRY enerji güvenliği, ekonomik kazanç dışında Türkiye karşısında siyasi kazanç elde etmek üzere Doğu Akdeniz'de etkin politikaya yönelmiştir. Bu amaçlarla söz konusu ülkeler bölgede önem kazanan deniz yetki alanlarını aralarında yaptıkları anlaşmalarla belirlemeye çalışmaktadır (Şen, 2020).

Bölgenin önde gelen ülkeleri yasal hakları olarak gördükleri enerji kaynakları konusunda araştırma yapmaktadır (Mahmoud, 2020). Bu amaçla bölge ülkeleri özellikle 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ni dayanak göstererek kendi deniz yetki alanlarını belirlemeye çalışmaktadır. Kıyı devletleri, deniz yetki alanlarını tek taraflı ve ikili anlaşmalar yoluyla belirlemektedir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 82). Mısır 12 mil genişliğinde karasuları, 200 millik kıta sahanlığı ilan ederken 2003 yılında Suriye, 12 deniz mili genişliğinde karasuları, 24 deniz mili bitişik bölge ve 200 deniz mili MEB ilan etmiştir (Alper, 2020: 33). Enerji konusundaki stratejik önemini arttırmayı hedefleyen GKRY de ilan ettiği MEB alanlarında diğer kıyıdaş ülkeler gibi doğal kaynak arama ve işletme ruhsatları vermiştir (Acer, 2019: 10). Yunanistan kendi çıkarları dahilinde bölgede MEB alanları oluşturma gayreti içindedir. Türkiye de 21 Eylül 2011'de KKTC ile kıta sahanlığı anlaşması yapmıştır (Arıdemir ve Allı, 2019: 197).

Doğu Akdeniz'in uluslararası hukukun kıyıdaş ülkelere tanıdığı azami MEB ve kıta sahanlığı alanını karşılayacak büyüklükte olmaması ve bölgede adaların yer alması, buradaki deniz alanlarına ilişkin kıyı devletleri arasında birbiriyle çatışan iddiaların doğmasına yol açmıştır (Avan, 2020: 90). GKRY'nin KKTC'yi hiçe sayarak bölgede tek taraflı olarak Mısır, Lübnan ve İsrail ile MEB sınırlandırma anlaşması yapması ve arama faaliyetlerine başlaması Ankara başta olmak üzere MEB ilan eden diğer devletler arasında bir takım diplomatik krizlere yol açmıştır (Kedikli ve Çalağan, 2017: 121; Arıdemir ve Allı, 2019: 195). Böylece deniz yetki alanlarına ilişkin kıyıdaş devletlerden özellikle Türkiye, Yunanistan,

KKTC ve GKRY'nin karşılıklı hak iddiaları 21. yüzyılla birlikte bölgedeki rekabeti arttırmıştır (Yüksel ve Baran, 2020: 522).

Mısır, İsrail ve Kıbrıs Adası ile Filistin açıklarında bulunan doğal gaz Kahire, Tel-Aviv ve Rum yönetimi arasında işbirliği yaratmıştır (Bowlus, 2020). Yunanistan'ın da dahil olduğu ittifakın temelinde Ortadoğu'da olduğu gibi Akdeniz'de de enerji kaynaklarını kontrol etmek, yeni ticaret yolları ve boru hatları inşa ederek bölgesel nüfuzu arttırmak hedefi yer almaktadır (Domazeti, 2019). Söz konusu ülkelerin özellikle Türkiye ve KKTC'nin haklarını göz ardı ederek enerji işbirliğine gitmeleri iki tarafı bölgede karşı karşıya getirmiştir. ABD ve AB'nin de desteğini alan GKRY, Yunanistan, Mısır ve İsrail'in Türkiye ve KKTC'nin hukuki haklarını ihlal edecek şekilde bölge enerji kaynakları konusunda işbirliğine gitmeleri Doğu Akdeniz'de çatışmaya yol açmıştır (Yaşar, 2019; Ercan ve Kılınç, 2020: 19). Yunanistan, Rum Yönetimi, Mısır ve İsrail aralarındaki sınır anlaşmalarıyla uluslararası hukuka aykırı şekilde Türkiye'nin MEB alanını ihlal etmiş, Kıbrıslı Türklerin haklarını görmezden gelmiştir (Şen, 2020).

Bölgenin enerji potansiyeli, MEB ve kaynakları araştırma hakkının kime ait olduğu gibi konular özellikle Yunanistan, Türkiye ve GKRY arasında rekabet yaratmaktadır (Bowlus, 2020). Enerji sorunlarının başında özellikle GKRY'nin 2000'li yıllarla beraber bölgede yürüttüğü enerji politikaları gelmektedir (Alper, 2020: 32-33). Kıbrıs adasının tek temsilcisi iddiasındaki GKRY'nin, Türkiye ve KKTC haricindeki diğer kıyıdaş devletlerle deniz sınırlandırma antlaşmalar yapması ve ilan ettiği söz konusu bölgelerde araştırma ve işletme hakkı olduğu varsayımıyla uluslararası petrol arama şirketlerine imtiyaz vermesi Doğu Akdeniz'deki sınırlandırma uyuşmazlıklarının temelinde yatan önemli nedenlerden birini oluşturmaktadır (Özkan, 2018: 62). Kıbrıs'taki siyasi sorunlar çözülmeden ve KKTC ile bir uzlaşma sağlanmadan (Arıdemir ve Allı, 2019: 195), 2004'te Kıbrıs Cumhuriyeti adına 200 millik MEB ilan eden GKRY, deniz alanına ilişkin tezini destekleyecek şekilde ortay hat yöntemiyle 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan, 2010'da İsrail ve Suriye ile MEB sınırlandırması, petrol ve doğal gaz arama antlaşması imzalamıştır (Alper, 2020: 32-33; Acer, 2019: 10; Harunoğulları, 2020: 469; Arıdemir ve Allı, 2019: 196). Türkiye, özellikle Kıbrıs etrafındaki deniz alanlarında hakları bulunduğunu, GKRY ile Mısır arasında sınırlandırılan deniz alanlarına kıyısı olduğunu ve bu nedenle söz konusu alanlarda hukuki hakları bulunduğunu savunmaktadır (Özkan, 2018: 66).

GKRY'nin bölgede MEB alanı ilanı ve bu alanda hidrokarbon arama faaliyetleri, Türkiye'nin ve KKTC'nin Kıbrıs'taki deniz alanlarına ilişkin mevcut haklarını dikkate almadığı, GKRY'nin tek başına bütün Kıbrıs'ı temsil etme yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle özellikle Türkiye ve KKTC'nin tepkisine yol açmıştır (Yaycı, 2012: 17). Rum yönetiminin Kıbrıs'ın güneyinde ilan ettiği petrol arama ruhsatlarının bir kısmı egemenlik haklarının ihlali olacak şekilde Türkiye'nin kıta sahanlığı ve ilan edebileceği MEB alanları ile çakışmaktadır (Yaycı, 2012: 32; Altun, 2020: 12; Avan, 2020: 88; Arıdemir ve Allı, 2019: 196). GKRY'nin belirlediği MEB alanlarında hidrokarbon enerji arama faaliyetlerini başlatması karşısında Ankara, 21 Eylül 2011 tarihinde KKTC ile Kıbrıs'ın kuzeyi

ile Türkiye arasında kalan bölge için kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Yaycı, 2012: 34).

Türkiye'nin bölgede deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda öne sürdüğü hukuki dayanakları, ana karanın kıyı projeksiyonunun adalarla kesilmeyeceği, iki ana kara arasındaki ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları dışında deniz yetki alanının olamayacağı, deniz yetki alanlarının belirlenmesinde kıyı uzunluklarının ve yönlerinin önemli olduğu, Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye ve diğer bölge ülkelerinin haklarını ihlal ettiği, bölgedeki başta adalar ve Doğu Akdeniz'in dar bir alanı oluşturması dolayısıyla kıta sahanlığı/MEB sınırlandırmasının eşit uzaklık ilkesine göre değil hakkaniyete göre yapılması gerektiği, bölgedeki adaların konumları, uzunluklarının kısa olması ve ana karaların kıta sahanlığını kesmesi durumunda sadece karasularına sahip olabileceği, GKRY ve Yunanistan'ın bölgede deniz yetki sınırlandırma girişimlerinin Türkiye'nin haklarının ihlali anlamı taşıdığı, Kıbrıs meselesi çözülmeden Rum tarafının tüm Kıbrıs adına uluslararası antlaşmalara giremeyeceği şeklindedir (Altun, 2020: 24-25).

Türkiye, hukuksal olarak Kıbrıs'ın nihai statüsü belirlenmeden GKRY'nin yalnızca 12 millik bir MEB ilan edebileceğini savunmaktadır (Bowlus, 2020). Türkiye, deniz yetki alanlarının hakkaniyeti esas alan anlaşmalarla belirlenmesi gerektiğini ve Kıbrıs'ın tamamını temsil eden bir otorite bulunmadığından GKRY'nin Kıbrıs Türk tarafını dışarda bırakan sınırlandırma anlaşmalarının ve bu yöndeki yasalarının hukuksal dayanaktan yoksun olduğunu iddia etmektedir (Özkan, 2018: 66; Kırval ve Özkan, 2021: 91). GKRY'nin KKTC'nin onayı olmaksızın diğer kıyı ülkeleriyle antlaşmalar imzalamasını Türkiye ve KKTC, BM Deniz Hukuku Sözleşmesi gereğince Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölge haklarının ihlali anlamı taşıdığını savunmuştur (Örnek ve Mızrak, 2016: 22). Türkiye'nin iddialarının aksine GKRY ve Yunanistan, uluslararası hukuku dayanak göstererek bölgedeki tüm adaların kendilerine ait kıta sahanlığına ve MEB'e sahip olacağını savunmaktadır (Altun, 2020: 12).

Yunanistan özellikle Doğu Akdeniz'e bakan Girit, Kaşot, Kerpe ve Rodos gibi Yunan adalarının ve Meis Adası'nın deniz yetki alanlarının belirlenmesinde diğer ülkelerle eşit statüde değerlendirilmesini ve böylece sınırın bu adalarla diğer ülkeler arasında eşit uzaklık ilkesine göre belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Acer, 2020b: 18; Yaycı, 2012: 19; Altun, 2020: 28). Yunan adalarının ilgili kıyı kabul edilip sınırlandırmanın buna göre yapılması durumunda Türkiye'ye sadece Antalya Körfezi ve çevresinden oluşan dar bir deniz alanıyla sınırlandırılmış olacaktır (Çetin, 2020; Yaycı, 2012: 20). Türkiye, adaların hakkaniyetle sınırlandırmaya zarar vermesi durumunda bunlara kıta sahanlığı ve MEB yaratma bakımından ana karalara kıyasla sınırlı, hatta bazı durumlarda hiç etki verilmeyeceği iddiasıyla, eşit uzaklık yerine uluslararası hukuk ve uluslararası yargı içtihadına dayanarak hakkaniyet çerçevesinde sınırlandırılmasını istemektedir (Altun, 2020: 20). Diğer taraftan Türkiye, yarı kapalı Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB alanlarının, uluslararası hukukun öngördüğü şekilde bölge ül-

keleri arasında, tüm hak ve çıkarların gözetilerek yapılmasını savunmaktadır (Örnek ve Mızrak, 2016: 20).

8 Mayıs 2018'de Yunanistan, İsrail ve GKRY arasında deniz altından geçecek EastMed adlı doğalgaz boru hattının inşası konusunda anlaşma sağlanması diğer bir çatışma alanı olarak kendini göstermektedir (Deutsche Welle, 6 Ocak 2020; Cohen, 2020; Bowlus, 2020). Boru hattıyla İsrail ve Kıbrıs Rum sularından Girit Adasına oradan Yunanistan anakarasına ve İtalya aracılığıyla Avrupa'ya gaz taşınması hedeflenmektedir (Proedrou, 2021: 8; Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019). 15 Ocak 2019'da GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır bölge enerji rezervlerinin ticari potansiyelini arttıracak şekilde üretim, tüketim ve pazarlanmasında işbirliği öngören Doğu Akdeniz Gaz Forumunu oluşturmuşlardır (Mitchell, 2020; Ercan ve Kılınç, 2020: 23, Acer, 2020b: 18). Söz konusu forum enerji keşfi konusunda işbirliği sağlamak üzere Doğu Akdeniz çevresinde doğalgaz üreten ülkelerin ittifakı anlamı taşımış olup enerji sektöründe AB ile ortaklık kurmayı hedeflemektedir (Mahmoud, 2020). Süveyş Kanalı'nın açıldığı 1975 yılından beri enerji kaynakları konusunda işbirliği yapan Mısır ve İsrail'in (Bowlus, 2020) 2020'de Akdeniz'de Yunanistan ile ortak askeri operasyona dahil olması da söz konusu ülkeler arasındaki işbirliğini ortaya koymaktadır (Tanchum, 2020).

EastMed Boru Hattı projesi, Akdeniz bölgesinin hidrokarbon kaynaklarından Türkiye'yi dışarda bırakmanın bir çabası olarak değerlendirilmektedir (Cohen, 2020). Yunanistan bölgedeki enerjiyi Avrupa'ya taşımada Türkiye'yi dışarda bırakmayı hedeflemektedir (Işık, 2019). Özellikle Türkiye enerji transferi konusunda önemli geçiş ülkesi konumunu burada da sürdürmek istemektedir (Arıdemir ve Allı, 2019: 193). Enerji koridoru olmayı hedefleyen Türkiye, doğal olarak kendisinin dahil edilmediği EastMed hattına karşı çıkmıştır. Doğu Akdeniz Gaz Forumuna da Türkiye'nin dahil edilmemesi sorunun diğer bir ayağını oluşturmaktadır. Bu şartlar karşısında Türkiye konumunu güçlendirmek için bölgede arama ve sondaj çalışmalarına başlamıştır (Bowlus, 2020). Türkiye çıkarlarını gerçekleştirmek üzere KKTC dışında bölgeye komşu olan Libya ile 2019 yılında deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin antlaşma imzalamıştır. Böylece Libya da Doğu Akdeniz enerji rekabetine dahil olmuştur.

Enerji hakimiyetini hem enerji güvenliği hem de dış politika açısından etkili bir araç olarak gören küresel güçler de bu yeni rekabet alanında yerini almaya çalışmaktadır. Sahip olduğu enerji kaynakları kadar bölge enerji kaynaklarının transferinde öne çıkan Doğu Akdeniz, Ortadoğu ve Kuzey Afrika enerji kaynakları üzerinde etkin olmak isteyen küresel güçlerin hakimiyet kurmak istediği coğrafya özelliği taşımaktadır (Kedikli ve Çalağan, 2017: 121; Harunoğulları, 2020: 466). Söz konusu coğrafyada ABD, Rusya, AB ve Çin gibi küresel güçlerin çıkarları çatışmaktadır (Kedikli ve Çalağan, 2017: 125). Enerji politikalarını gerçekleştirmeye çalışan ülkeler askeri güçleriyle de burada varlık göstermeye çalışmış, bölge dışı aktörler bölge ülkeleriyle enerji ve askeri işbirliği antlaşmaları yapmıştır (Harunoğulları, 2020: 466).

Bölgede Yunanistan ve GKRY ile paralel hareket eden AB, artan enerji talebini karşılamak, enerji arz kaynaklarını çeşitlendirmek ve Rusya doğal gazına bağımlılığı azaltmak için özellikle 2006'dan itibaren bölgeye yönelik hukuki, siyasi ve ekonomik ilgisini arttırmıştır (Harunoğulları, 2020: 467; Ercan ve Kılınc, 2020: 18). Diğer taraftan Libya krizi, mülteci sorunu ve bölgede artan terör faaliyetleri gibi etkenler Doğu Akdeniz'i Fransa ve İtalya öncelikli olmak üzere Avrupalılar için güvenlik meselesine dönüştürmüştür (Yaşar, 2019). Bu süreçte GKRY ve Yunanistan da AB'nin desteğini almak için ilan ettikleri kıta sahanlığı ve MEB alanlarını üyesi oldukları Birlik'in dış sınırı olarak göstermeye çabalamaktadır (Altun, 2020: 12). GKRY ve Yunanistan'ın hak iddia ettiği deniz alanlarının Türkiye'nin hak talebinde bulunduğu alanlarla çakışması AB'nin bölgedeki anlaşmazlıkta aktif yer almasına yol açmıştır (Avan, 2020: 105). AB, bir taraftan bölgedeki deniz yetki alanlarının müzakere yoluyla uluslararası hukuka uygun ve iyi komşuluk ilişkileri ilkelerine dayalı olarak belirlenmesini savunurken diğer taraftan GKRY ve Yunanistan'ın bölgedeki tek taraflı girişimlerini de desteklemektedir (Altun, 2020: 26).

2010 yılında AB üyeleri Yunanistan ve GKRY'nin tezlerini koşulsuz desteklemiş, bu uzantıda Türkiye'nin haklarını gasp eden, Kıbrıs'ın MEB'ini belirleyen ve Yunan resmi tezlerini içeren Sevilla haritasını benimsemiştir (Avan, 2020: 104). AB, GKRY'nin deniz alanlarını parsellere ayırıp söz konusu bölgelerde hidrokarbon aramak üzere şirketlere ruhsat vermesini desteklemektedir (Örnek ve Mızrak, 2016: 15). AB, GKRY'nin Kıbrıs'ın tamamını temsil ediyormuş gibi 2003, 2007 ve 2010 yıllarında bölge ülkeleriyle yaptığı anlaşmalara ve Yunanistan'ın Libya ile anlaşmadan bölgede tek taraflı deniz yetki alanları belirlemesine göz yummuştur (Altun, 2020: 28). Diğer taraftan AB, Türkiye'nin kıta sahanlığı ilan ettiği ancak GKRY ve Yunanistan'ın da hak iddiasında bulunduğu deniz alanlarında Ankara'nın gerçekleştireceği her türlü faaliyeti üye ülkelerin egemenlik haklarına saldırı olarak nitelendireceğini belirtmiştir (Avan, 2020: 104; Altun, 2020: 26).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri ve deniz güçlerinin bölgede yer alması karşısında AB, Ankara'ya yönelik yaptırım kararı almaktan çekinmemiştir (Avan, 2020: 105). Bu uzantıda AB, 2019 yılında Türkiye'nin Kıbrıs açıklarında doğal gaz arama faaliyetlerinin uluslararası hukukun ihlali olduğu gerekçesiyle Ankara'ya yönelik katılım öncesi yardımlarda kesinti, ekonomi ve ticari ilişkilere ilişkin kurumsal ve üst düzey diyalogun ve taraflar arasında devam eden havacılık anlaşması müzakerelerinin askıya alınmasını, Avrupa Yatırım Bankası'ndan Türkiye'ye verilecek kredi desteğinin gözden geçirilmesini öngören yaptırım kararı almıştır (Deutsche Welle, 15 Temmuz 2019). Aynı zamanda AB, bir taraftan Avrupalı şirketlerin arama faaliyetleriyle burada yer alırken diğer taraftan İsrail ve Mısır enerji bölgelerini Kıbrıs ve Avrupa anakarasına bağlayacak yeni boru hattı projesini desteklemektedir (Bowlus, 2020). AB, bölgedeki enerji kaynaklarıyla özellikle GKRY'yi Birlik'in enerji talebini karşılayacak önemli devlet olarak görmekte (Kedikli ve Çalağan, 2017: 134), burada mevcut Mısır-İsrail işbirliğine destek vermektedir (Domazeti, 2019).

Rusya'ya olan enerji bağımlılığını sonlandırmaya yönelik AB'nin bölge enerji politikalarından rahatsız olan Moskova (Kedikli ve Çalağan, 2017: 134), bölge kaynakları üzerinde güçlü kontrol kurmak istemekte, yeni boru hattı projeleri oluşturarak buradaki doğal gaz projelerinde pay almak istemektedir (Harunoğulları, 2020: 466). Rusya, ABD ve ortağı Suudi Arabistan'ın petrol fiyatları üzerinden Rusya'nın ekonomisine darbe girişimini engellemek için enerji alanında tekel olmanın araçlarından biri olarak da Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarını hedeflemektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 19). Avrupa pazarındaki konumunu devam ettirmek için Doğu Akdeniz'deki ticari çıkarını korumayı amaçlayan Rusya (Bowlus, 2020), bölge ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 19). İsrail ile ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olan Rusya (Kedikli ve Çalağan, 2017: 134), özellikle İsrail gazının Avrupa'da Rus Gazprom ile rekabet etme olasılığına karşı burayla yakından ilgilenmektedir (Cohen, 2020). Rusya, Suriye üzerinden de Ortadoğu'da ve özelde Doğu Akdeniz'de nüfuzunu arttırarak bölgedeki egemenliğini pekiştirecek, buradaki enerji kaynaklarına hakim olacak ve bölgedeki ticaret yolları üzerinde kontrol kuracaktır (Ercan ve Kılınç, 2020: 18). Rus şirketleri yoluyla da Mısır ve Lübnan enerji yataklarında etkin olan Rusya, Türkiye'yi de burada doğal müttefiki olarak görmektedir (Bowlus, 2020).

Doğu Akdeniz, bölgedeki çıkarları açısından ABD için stratejik bir coğrafya niteliği taşımaktadır (Ercan ve Kılınç, 2020: 18). Özellikle Rusya ve İran'ın Akdeniz havzasında genişleyen etkisi karşısında ABD diğer bir küresel güç olarak Doğu Akdeniz'e ilgisini arttırmıştır (Yaşar, 2019). GKRY'nin kaynakların işletilmesini ABD'li Exxon Mobile ile Noble Şirketine vermesi ve bölgedeki askeri varlığı ABD'yi Doğu Akdeniz enerji sorununun önemli taraflarından biri haline getirmiştir (Örnek ve Mızrak, 2016: 15). Avrupa'nın enerji güvenliği açısından önemli gördüğü Akdeniz'deki yeni enerji denklemine GKRY'nin tezlerini destekleyen ABD, Kıbrıs'taki enerji kaynaklarını kontrol altına almak için Annan Planının hayat bulması ve Kıbrıs'ın bir bütün olarak AB'ye girmesi için çabalamıştır (Örnek ve Mızrak, 2016: 16). Doğu Akdeniz'deki mevcudiyetini güçlendirmek amacıyla Güvenlik ve Enerji Ortaklığı yasa tasarısı dahilinde İsrail, GKRY ve Yunanistan ile işbirliğine ağırlık vermektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 20). ABD özellikle geleneksel müttefiki İsrail'in enerji kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgilenmekte (Harunoğulları, 2020: 466), bölgede faaliyet gösteren ABD şirketleri üzerinden etkinliğini arttırmaya çalışmaktadır (Yorulmaz, 2020: 8; Kedikli ve Çalağan, 2017: 134). Hükümet destekli ve çoğunluğu Batı menşeli uluslararası enerji şirketleri de bölgede etkin olmaktadır (Bowlus, 2020). İtalyan Eni, BP, Alman Shell, Fransız Total, Koreli Kogas, ABD'li Exxon Mobil ve Noble, Rus Rosneft ve Novatek öne çıkan şirketlerdir (Bowlus, 2020; Yorulmaz, 2020: 8).

Sonuç olarak Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynakları devletlerin bölge politikalarını doğrudan etkilemektedir (Ercan ve Kılınç, 2020: 22). Yunanistan, GKRY, KKTC, İsrail, Mısır ve Türkiye, egemenlik hakları, güç dengesi, ittifaklar, toprak gibi çeşitli amaçlarla

bölgede jeopolitik mücadele içine girmişken ABD, Fransa, İtalya ekonomik ve jeopolitik hedeflerle bu sürece dahil olmuştur (Proedrou, 2021: 2). AB'nin enerji kaynaklarına olan talebi, ABD'nin bölge kontrolünü elinde tutma amacı, İsrail'in kaynaklardan pay alma isteği, Yunanistan'ın Türkiye aleyhi yaklaşımı, Türkiye'nin buradaki çıkarlarını koruma çabası bölgenin istikrarını etkileyecek önemli gelişmeler olarak kendini göstermektedir (Harunoğulları, 2020: 466). Doğu Akdeniz meselesi artık genel bir Akdeniz meselesine dönüşerek büyük güçlerin dahil olduğu yeni bir rekabet alanı haline gelmiştir (Çelikipala, 2020a). Bu uzantıda Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklı ilişkiler Arap-İsrail, Kıbrıs ve Suriye krizleri açısından yeni bir dönemi başlatmakta, bölge dışı ve bölge ülkelerinin buradaki politika ve yaklaşımları söz konusu bölgede yeni siyasi ve askeri oluşumlara yol açmaktadır (Harunoğulları, 2020: 465-466). Aynı rekabet 2011 yılından beri siyasi istikrarsızlıkla karşı karşıya olan Libya'ya da etkilemeye başlamıştır. Libya'nın ülke içi hedefleri doğrultusunda özellikle 2019 yılıyla beraber Akdeniz'deki enerji rekabetine dahil olması bölgedeki gelişmeler kadar Libya'nın siyasi geleceğini etkilemiştir.

2. LİBYA BÖLGE ENERJİ SORUNUNA NEDEN DAHİL OLDU?

2011 Arap Baharı sonrası siyasi istikrarsızlığa sürüklenen Libya'da 2014 seçimleri çözüm üretilmemiştir. Farklı iç aktörlerin rekabeti içinde olan Libya'da ülke yönetimi ikiye bölünmüştür (Fund For Peace, 2020: 27). BM tarafından tanınan Trablus merkezli UMH ve Hafter'in önderliğinde Libya Ulusal Ordusu tarafından desteklenen Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi şeklinde iki farklı yapı ve bunlara bağlı küresel ve bölgesel güçler tarafından desteklenen vekil güçler bulunmaktadır (Devecioğlu, 2019). Tobruk yönetimi Mısır, Suudi Arabistan, Rusya, Fransa, Yunanistan tarafından destek görünürken (Yorulmaz, 2020: 6) Türkiye ve Katar UMH'yi desteklemektedir. 2020 yılında taraflar arasındaki kalıcı ateşkesin ardından Trablus ve Tobruk merkezli yönetimleri bir araya getiren geçici Ulusal Birlik Hükümetine rağmen ülkede tam bir istikrar sağlanamamıştır. Libya'da öne çıkan bu iki yapı ülke içindeki pozisyonlarını sağlamlaştırmak üzere ülke dışı aktörlerin desteğini elde etmeye çalışmaktadır. Doğu Akdeniz'in enerji aktörlerinden özellikle Mısır ve Türkiye, Libya'nın siyasi geleceğinde öne çıkmaya çalışmaktadır. Mısır, Hafter'e destek verirken Türkiye, UMH'yi desteklemektedir (Deutsche Welle, 6 Ocak 2020).

Libya'daki krizin bir ayağını ülkenin kendi enerji kaynakları oluştururken diğer boyutunu Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının hakimiyeti oluşturmaktadır (Domazeti, 2019). Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının keşfi bölge dışı ülkeler ile söz konusu coğrafyaya kıyaslı olan Suriye, Türkiye, Mısır, KKTC, GKRY, İsrail, Lübnan, Filistin dışında Libya'ya da ilgilendirmektedir (Harunoğulları, 2020: 468). 2014 seçimleri ardından iç savaşa sürüklenen Libya, dış politikada oyun kurucu ülke olma özelliğini kısmen yitirmiştir. Yaşadığı iç savaş nedeniyle Akdeniz ülkesi Libya, bölgedeki enerji politikalarına gereken ağırlığı verememiştir. Ancak 2019 yılıyla beraber Libya, özellikle iç politika gerekçeleriyle Doğu Akdeniz enerji rekabetinin bir parçası haline gelmiştir. Diğer taraftan bölge ve bölge dışı ak-

törler Libya üzerinden Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına yönelik hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. Libya'daki güç mücadelesini Doğu Akdeniz enerji rekabetinin bir devamı olarak görmek de mümkündür (Gümüş, 2020). Bölgesel rekabetin önde gelen güçleri Libya siyasi krizinin taraflarını bölge çıkarları çerçevesinde etkilemeye çalışmaktadır (Yaşar, 2019). Yunanistan, GKRY ve Mısır gibi bölge ülkeleri Libya'nın içinde bulunduğu siyasi krizden yararlanarak Doğu Akdeniz enerji jeopolitiğini istedikleri şekilde yönlendirmek üzere aralarında sınırlandırma anlaşmaları yapmış ve ortaya çıkardıkları fiili durumu Libya'ya kabul ettirmek istemiştir (Tuna, 2020: 84).

Yunanistan, özellikle Türkiye'nin deniz alanlarını oldukça sınırlayacak şekilde bölgedeki enerji kaynaklarından yararlanmaya çalışmaktadır. Diğer kıyıdaş ülkelerle deniz sınırlarını Girit, Kaşot, Kerpe, Rodos ve Meis hattını temel alarak 'ortay hat'a dayalı yapmak isteyen Yunanistan, bu amaçla Mısır ve Libya ile müzakereler yapmış; ancak istediği sonucu alamamıştır (Yaycı, 2020: 34; Harunoğulları, 2020: 469). Ancak Yunanistan, iç savaşı fırsat bilerek Libya'nın Akdeniz'deki uluslararası hukuktan doğan haklarını ihlal edecek şekilde tek taraflı olarak Girit adasında 39 bin kilometrekarelik alanı karasuyu ilan etmiştir (Işık, 2019; Devocioğlu, 2019). Yunanistan ile Libya'nın İyon Denizi'nden Doğu Akdeniz'e doğru uzanan alanda hakları bulunmaktadır (Arıdemir ve Allı, 2019: 195). Kaddafi döneminde Libya, Girit üzerinden uygulamaya çalıştığı deniz alanlarına ilişkin girişimleri konusunda Yunanistan'ı uyarmıştır (Devocioğlu, 2019). Yunanistan, Girit Adası kıyılarını esas alarak Libya ile MEB anlaşması yapmak isterken Libya, ülkedeki iç savaş ortamı nedeniyle girişimde bulunmamıştır (Arıdemir ve Allı, 2019: 195).

Hafter'i destekleyen Mısır, ulusal çıkarları gereği Libya'da egemenlik kurmayı hedeflemektedir. Söz konusu egemenlik Mısır'ın Doğu Akdeniz'de rekabet içinde olduğu Türkiye'ye karşı da elini güçlendirmiş olacaktır. Hafter'e açıktan siyasi, askeri ve ekonomik destek sağlayan BAE'nin İsrail yapımı hava savunma sistemini Libya'ya sevk etmesi Libya'da tarafsız olduğunu öne süren İsrail'i de dolaylı olarak Libya'daki çatışmalara dahil etmiştir (Askeroğlu, 2020). Doğal olarak İsrail, Doğu Akdeniz'de işbirliği yaptığı Mısır gibi ülkelerin Libya'daki politikalarını destekleyecektir. Hafter'in amaçlarından biri de Libya'nın Akdeniz'de Mısır ve İsrail'in başını çektiği ittifakın yanında yer almasını sağlamaktır (Domazeti, 2019). Özellikle Suriye üzerinden bölgedeki nüfuzunu hissettiren Rusya, önemli hedeflerinden birini oluşturan Doğu Akdeniz'de etkinliğini arttırmak için Libya'da Hafter'i desteklemektedir (Domazeti, 2019). Türkiye, Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını korumak için Libya'nın batısında etkili olan UMH'nin iktidarını sürdürmesinde yarar görmektedir (Şen, 2020). Libya, Türkiye için Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının paylaşımı ve deniz sınırlarının belirlenmesi açısından stratejik önem taşımaktadır (Tuna, 2020: 85).

İç savaş nedeniyle bölgedeki gelişmelere kısmen uzak kalan Libya, özellikle Türkiye'nin girişimiyle bölgesel çıkarlarını korumak adına adımlar atmıştır. Libya, Doğu Akdeniz'deki gelişmelerin geleceğine etki eden ana konulardan biri haline gelmiştir (Çelikpala, 2020b). Yunanistan'ın bölgedeki adaları esas alarak diğer kıyı ülkelerle yetki paylaşımı yapma giri-

şimi Libya'nın bölgedeki kazanımlarını azaltacak bir faktör olarak durmaktadır. Söz konusu girişimi engelleyecek ve Libya'daki konumunu güçlendirecek şekilde Trablus merkezli hükümet Doğu Akdeniz'de Türkiye ile işbirliği yaparak bölgede daha aktif bir politikaya yönelmiştir. Diğer taraftan Tobruk merkezli yönetim UMH karşısındaki gücünü arttıracak şekilde Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin karşısında yer alan Mısır, Yunanistan, GKRY ve İsrail'in tarafında pozisyonunu belirlemiştir.

2.1. Doğu Akdeniz'de Libya-Türkiye İşbirliği

Doğu Akdeniz enerji oyununda Türkiye, siyasi istikrar arayışında olan diğer Akdeniz ülkesi Libya ile beraber hareket ederek bölgedeki çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Özellikle Türkiye bölgedeki gücünü arttırmak amacıyla uluslararası alanda meşru kabul edilen Trablus merkezli hükümetle 2019'da anlaşma imzalayıp söz konusu anlaşmayı BM'ye onaylatmıştır (Kırval ve Özkan, 2021: 97). Farklı çıkar gruplarının siyasi ve askeri rekabeti haline gelen Libya ise Doğu Akdeniz enerji rekabetine Türkiye ile işbirliği üzerinden dahil olarak ülkedeki çıkmazı sonlandırmayı hedeflemiştir. Libya'nın bu süreçteki öncelikli amacı ülke içi istikrarsızlığa çözüm üretmektedir. Doğu Akdeniz ülkelerinin enerji alanında Ankara'yı dışarda tutma politikaları, 2019 yılına kadar Libya iç savaşının dışında kalmaya çalışan Türkiye'nin Libya'nın etkin aktörlerinden biri haline gelmesine zemin hazırlamıştır (Kakışım, 2020: 211). Türkiye Doğu Akdeniz'de kendi haklarını göz ardı eden ittifak girişimlerini engellemek amacıyla Libya ile ilişkilerini geliştirme gayreti içine girmiştir (Tuna, 2020: 79). Türkiye Trablus'taki hükümetle ilişkilerini geliştirerek enerji kaynaklarına ilişkin tartışmalarda Doğu Akdeniz'de daha fazla nüfuz sağlamayı ve GKRY, İsrail ve Mısır'ın Ankara'yı dışarda tutan EastMed Boru Hattı projesini bloke etmeyi hedeflemiştir (Barkey ve Bureau, 2019; Cohen, 2020).

Kısacası Libya'nın Doğu Akdeniz rekabetindeki jeopolitik konumu Türkiye'nin söz konusu ülkeyle işbirliği yapmasının nedeni olarak kendini göstermektedir (Deutsche Welle, 6 Ocak 2020). Doğu Akdeniz'deki faaliyetler karşısında Türkiye, Libya ile deniz alanlarının sınırlandırılması ve güvenlik gibi konuları içeren işbirliği anlaşması imzalayarak söz konusu ülkedeki UMH'yle ilişkilerini pekiştirmiştir (Mahmoud, 2020). Libya da 2019'da Türkiye ile Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesine ilişkin anlaşmaya taraf olarak Doğu Akdeniz'deki enerji rekabetine dahil oldu. Türkiye-Libya arasında deniz sınırlandırma anlaşmaları Kaddafi döneminde de gündeme gelmiş olmakla beraber Arap Baharı süreci sekteye uğratmıştır (Yaycı, 2020: 36). Özellikle ülkenin doğusunda etkili olan Libya Ulusal Ordusu'nun, o dönem batıda mevcut UMH'yi hedef alan saldırılarının yoğunlaştığı bir dönemde Trablus merkezli yönetim Türkiye ile Doğu Akdeniz'de işbirliğine yönelmiştir. UMH, Doğu Akdeniz'in diğer aktörlerinin tepkisine yol açacak şekilde 2019 Kasım ayında deniz alanlarının sınırlandırılması ile askeri ve güvenlik işbirliği konularında Türkiye'yle anlaşma imzalamıştır. Deniz alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin anlaşma, Libya'da UMH'nin Türkiye tarafından tanınmasının karşılığı olarak da okunabilmektedir (Barkey ve Bureau, 2019). Bu şe-

kilde Doğu Akdeniz rekabetine dahil olan Trablus yönetimi, Tobruk merkezli yönetim karşısında siyasi ve askeri gücünü arttırmıştır.

2.1.1. Libya-Türkiye Mutabakatı

BM tarafından meşru kabul edilen Libya UMH Başkanı Fayez el-Saraç resmi davetli olarak Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret sırasında, 27 Kasım 2019'da iki ülke arasında güvenlik ve askeri iş birliğinin hukuki zeminini oluşturacak "Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası" ile iki ülkenin uluslararası hukuk haklarını korumak üzere "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır (Yüksel ve Baran, 2020: 519; Barkey ve Bureau, 2019; Çelikpala, 2020a; Altun, 2020: 4; Harunoğulları, 2020: 475). Anlaşma, Libya Ulusal Mutabakat Başkanlık Konseyi'nde 6 Aralık 2019'da onaylanarak Libya iç hukukunda (Yaycı, 2020: 36), onaylama işlemlerinin ardından 7 Aralık 2019'da da Türkiye'de yürürlüğe girmiştir (Acer, 2020a: 1). Deniz sınırlarına ilişkin anlaşmada adaların otomatik olarak kıta sahanlığı ve MEB yaratamaması, hakça ve adil sınırlandırma, cephe uzunluklarının dikkate alınması ve Türkiye'nin kıyısız projeksiyonunun kesilmemesi şeklindeki uluslararası deniz hukuku ilkeleri dikkate alınmıştır (Çetin, 2020).

Deniz alanlarına ilişkin anlaşmada birinin MEB'inde başlayıp diğer tarafın MEB'ine uzanan alanda doğal kaynakların işletilmesine yönelik olası anlaşmalarda işbirliği yapılabileceği ve iki ülkeden birisinin MEB sınırlandırılması konusunda üçüncü devletle görüşmesi durumunda nihai bir antlaşmadan önce karşılıklı müzakere yapılacağı öngörülmüştür (Acer, 2019: 12). Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakatı ise güvenlik, askeri eğitim ve öğretim, terörizmle ve yasa dışı göçle mücadele, lojistik gibi konularda taraflar arasında işbirliğini içermektedir (T.C. Resmi Gazete, 26 Aralık 2019, sayı: 30990). Anlaşma, Trablus'un onayıyla Türkiye'nin Libya kıta sahanlığında arama ve sondaj yapmasına, MEB alanlarında ortak arama faaliyetlerine imkan tanımaktadır (Çelikpala, 2020b). Türkiye, Ocak 2020'de Libya ile yeni deniz yetki sınırlarına yakın bölgede doğalgaz arama gemileri yerleştirmiştir (Bowlus, 2020).

2019 tarihli mutabakat muhtırası, Türkiye ve Libya'yı Akdeniz'de stratejik ortağa dönüştürmüştür (Işık, 2019). Türkiye, anlaşma ile Doğu Akdeniz enerji rekabetinde önemli bir kazanç elde etmiştir (Kırval ve Özkan, 2021: 89). Anlaşma özellikle Yunanistan ve Rum yönetiminin Türkiye'yi bölgede çevreleme ve izole etme hamlelerine cevap oluşturarak Ankara'nın bölgedeki kıta sahanlığının batı sınırları çizilip BM nezdinde kayda geçirilmiş ve böylece bölgedeki haklarını koruma altına almıştır (Çetin, 2020). Türkiye, Libya ile işbirliği yaparak Doğu Akdeniz'deki doğal gaz faaliyetlerini yasal zemine taşımış, özellikle kendisinin buradaki enerji faaliyetlerine Yunanistan ve GKRY'nin engel olmasının önüne geçmiştir (Kakışım, 2020: 211). Söz konusu anlaşma ileride yapılabilecek ve hakkaniyete uygun olmayan sınırlandırma anlaşmalarını zorlaştırırken muhtemel anlaşmalar Türkiye ile Libya'nın kendi alanları olarak belirledikleri deniz yetki alanlarına kaçınılmaz olarak tecavüz anlamı taşıyacak ve bu durum yeni çatışmalara yol açacaktır (Acer, 2019: 13).

Libya'nın böylesi bir memorandumda yer almasının en büyük nedeni güvenlik olmakla beraber (Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019) deniz alanlarına ilişkin Yunanistan'la yapacağı olası bir anlaşmayla kıyaslandığında mutabakat, Libya'nın Akdeniz'deki kazanımını fazlasıyla arttırmaktadır. Libya, Yunanistan'la yapacağı olası anlaşmaya kıyasla 16 bin 700 km² daha fazla bir deniz alanı elde etmiş olmaktadır (Yaycı, 2020: 37; Harunoğulları, 2020: 475). Türkiye ile paraf edilen antlaşma hükümlerini Libya'nın Yunanistan ile yapacağı anlaşmalara da uygulanmasını Atina'dan talep etmesini mümkün kılarak ülkenin asgari 39 bin km² daha deniz alanı kazanmasını sağlayacaktır (Yaycı, 2020: 37). Diğer taraftan mutabakat, Libya ile Yunanistan arasında 2004'te başlayan deniz yetki alanlarını sınırlandırma müzakereleri iç savaşla kesintiye uğradıktan sonra tek taraflı olarak Atina'nın, Girit'in güneyinde enerji ruhsat sahaları ilan etmesine bir cevap oluşturmuştur (Çetin, 2020).

Mutabakat bölgedeki enerji rekabetini yeni bir boyuta taşımıştır. Deniz yetki anlaşması, Doğu Akdeniz'deki dengeleri değiştiren bir unsur olarak hukuki ve siyasi önemli sonuçlar doğurmuştur (Acer, 2019: 13; Şen, 2020). Anlaşma, Rum yönetimi, Yunanistan, Mısır ve İsrail gibi bölge ülkelerinin bölgedeki paylaşım planlarına ciddi engel oluşturmuştur (Tuna, 2020: 84). Anlaşmayla Türkiye ve Libya, Atina'nın bölgedeki adaları esas alan oldukça geniş kapsamlı deniz yetki alanları iddialarını tanımadığını ortaya koymuş, Yunanistan ile GKRY arasında yer alan kendi yetki alanlarıyla çakışan iddiaları yok saymıştır (Yüksel ve Baran, 2020: 523). Türkiye'nin bölgedeki hukuki yaklaşımı güçlenmiş, Ankara'nın tezlerini savunacak şekilde Yunanistan'ın adalara deniz yetki alanı vermemesi gerektiği Libya tarafından genel kabul görmüştür (Acer, 2019: 13). Libya-Türkiye anlaşmasıyla Mısır-İsrail ve Yunanistan-Rum kesimi arasındaki hatta karşılık Türkiye-Libya hattı oluşmuştur (Işık, 2019). Türkiye-Libya arasında belirlenen deniz şeridi Yunanistan ile GKRY-Mısır arasında bir kalkan oluşturmuş (Yaycı, 2020: 36; Yılmaz ve Ertürk, 2020: 18), bölgede Yunanistan-Mısır ve Yunanistan-GKRY arasında sınırlandırma anlaşması yapılmasının önüne geçilmiş tir (Yaycı, 2020: 36; Ercan ve Kılınç, 2020: 22).

Mısır, İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya tarafından desteklenen ve Türkiye'yi plan dışında tutan EastMed gaz boru hattının yolunu Türkiye, Libya ile yaptığı MEB anlaşmasıyla kesmiştir (Harunoğulları, 2020: 468). Yunanistan, Rum yönetimi, Mısır ve İsrail Türkiye'nin onayını almadan gaz transferi hatları ve gaz keşif çalışmaları yapamayacak duruma gelmiştir (Cohen, 2020). Yunanistan, Mısır ve GKRY'nin Türkiye aleyhine Libya ile bir yetki sınırlandırma antlaşması yapması da bu anlaşma ile engellenmiştir (Acer, 2019: 13). Mutabakat, Yunanistan'ın adaların kıta sahanlığı ve MEB'i üzerinden deniz yetki alanına sahip olabileceği tezi zayıflatılarak diğer devletlerle yapılacak anlaşmalara emsal oluşturabilecektir (Arıdemir ve Allı, 2019: 195). Sayılan nedenlerden dolayı bölgenin aktörleri, Doğu Akdeniz'de Türkiye ile birlikte hareket etmesi nedeniyle Libya'ya tepki göstermiştir. Mutabakat sonrasında Batılı ülkeler ve GKRY, Yunanistan, İsrail, Mısır gibi bölge ülkeleri girişimi sert bir şekilde eleştirmiş, anlaşmanın uluslararası deniz hukukunun ihlali anlamı taşıdığını savunmuş (Ercan ve Kılınç, 2020: 24; Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019; Co-

hen, 2020), böylece UMH söz konusu aktörlerle karşı karşıya kalmıştır (Kakışım, 2020: 211-212; Şen, 2020).

Mutabakata, GKRY ve özellikle Girit ve Rodos adalarının kıta sahanlığını göz ardı ettiğini belirten Yunanistan karşı çıkmıştır (Avan, 2020: 16; Barkey ve Bureau, 2019). GKRY, bölgedeki egemenlik alanlarının ihlaline yol açtığı ve Yunanistan, bölgedeki adalarının deniz alanlarını göz ardı ettiği için karşı çıkmıştır (BBC News Türkçe, 6 Aralık 2019). GKRY ve Yunanistan, anlaşmayı Doğu Akdeniz doğal gazının işletilmesi projelerini geçersiz kılacak şekilde bölgedeki kaynaklara el konulmasını ve rakiplerinin istikrarsızlaşmasını hedefleyen bir girişim olarak nitelendirmiştir (Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019; VOA, 25 Aralık 2019). Yunanistan'ın BM'ye gönderdiği mektupta, Türkiye ile Libya'nın örtüşen deniz alanları ve ortak sınırları bulunmadığından iki ülkenin deniz yetki anlaşması yapmalarını sağlayacak hukuksal temelin olmadığı, anlaşmanın bölgedeki Yunan adalarının deniz yetki alanlarını belirleme haklarını ihlal ettiği iddia edilmiş, söz konusu anlaşmanın 2015 Libya Siyasi Anlaşmasının da ihlali olduğunu savunmuştur (UN General Assembly, 2020: A/74/706). Böylece Yunanistan, Türkiye-Libya deniz sınırlandırma anlaşmasının uluslararası deniz hukuku kurallarını ihlal ettiğini savunmuştur (Acer, 2020b: 16).

Türkiye, bölgenin en uzun anakara kıyısına sahip olduğunu, anlaşmanın uluslararası deniz hukukunun öngördüğü hakkaniyet ilkesi çerçevesinde yapıldığını, deniz yetki alanlarının hakça yapılması gerektiğini, anlaşmanın uluslararası hukuka tam olarak uygun olduğunu ve kıyı projeksiyonunun adalarla kesilemeyeceğini, iki anakara arasındaki ortay hattın ters tarafında kalan adaların karasuları dışında deniz yetki alanlarına sahip olamayacağını, kıyı uzunlukları ve yönlerinin hesaba katılacağını, diğer taraftan BM tarafından meşru kabul edilen UMH ile yapıldığından Türkiye-Libya mutabakatının uluslararası hukuka uygun olduğunu savunmuştur (BBC News Türkçe, 6 Aralık 2019). Ağustos 2020'de Yunanistan ile Mısır arasında Türkiye-Libya Anlaşmasının öngördüğü sınırları göz ardı eden ve amacı söz konusu anlaşmayı geçersiz kılmak olan MEB anlaşması imzalamıştır (Kırval ve Özkan, 2021: 100-101; Acer, 2020b: 13, 17). Yunanistan halen deniz alanlarına ilişkin Türkiye-Libya anlaşmasının iptal edilmesini ve ülkede bulunan yabancı askerlerin ülkeyi terk etmesini Libya-AB ilişkilerinin gelişmesinin ön koşulu olarak Libya'nın önüne getirmektedir (Euronews, 6 Nisan 2021).

Mutabakata gaz ihraç etme kapasitelerine bir tehdit olarak algılayan Mısır anlaşmanın hukuk dışı olduğunu ilan ederken İsrail, söz konusu girişimin bölgede barış ve istikrarı tehlikeye atacağını vurgulamıştır (VOA, 25 Aralık 2019; Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019). Özellikle Mısır, Türkiye'nin Libya'da daha aktif olmasına yol açacak 2019 Türkiye-Libya anlaşmalarına tepki olarak Yunanistan ile 2020 yılında MEB anlaşması imzalamıştır (Acer, 2020b: 16). Güvenlik ve askeri işbirliği anlaşmasına daha fazla tepki gösteren Mısır, Türkiye'nin Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile geliştirdiği yakın ilişkiden rahatsız olmuştur (Acer, 2020b: 16-17). Mısır da BM'ye sunduğu mektupta, Türkiye-Libya mutabakatının el-Saraç hükümetinin tek başına uluslararası taahhütlere

girmesini engelleyen ve BM Güvenlik Konseyi'nin onayladığı 2015 Libya Siyasi Anlaşmasını ihlal ettiğini; askeri işbirliği anlaşmasının da BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya yönelik kararlarının ihlali anlamı taşıdığını savunmuştur (UN General Assembly, 2019: A/74/628). Anlaşmadan sonra Mısır, Libya'ya yakın kuzeybatı kıyılarında doğalgaz aramalarında bulunmak üzere Chevron, ExxonMobil, France's Total, BP ve Shell ile anlaşma yaptığını duyurmuştur (Mahmoud, 2020).

İsrail, Levant bölgesinden Kıbrıs, Girit, Yunanistan ve Avrupa'ya uzanacak boru hattı inşasının Türkiye'nin tek taraflı eylemleriyle engellenemeyeceğini savunmuştur (Cohen, 2020). 7-9 milyar dolar değerindeki boru hattı, anlaşmayla Türkiye-Libya arasında ön görülen MEB bölgelerinden geçmek zorunda kalmaktadır (Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019). İsrail-GKRY ortak arama timi İsrail doğalgaz keşif gemisi Kıbrıs sularına hareket etmiştir (Cohen, 2020). ABD ile Rusya da mutabakata tepki göstermiş, ABD anlaşmayı yararsız ve provakatif olarak nitelendirmiştir (BBC News Türkçe, 6 Aralık 2019). AB de mutabakatın üçüncü devletlerin egemenlik haklarını göz ardı ettiğini, deniz hukukuna aykırılık oluşturduğunu, bu nedenle üçüncü taraflar açısından hukuki sonuçlarının bulunmadığını belirtmiştir (Avan, 2020: 107; Altun, 2020: 26). Türkiye ise usulüne uygun imzalanan Türkiye-Libya mutabakatının hukuka uygunluğu konusunda bir uluslararası mahkeme olmayan AB'nin karar merci olamayacağını açıkça belirtmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019).

2.2. Libya'nın Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Ülkeye Yansımaları

İstikrar arayışında olan Libya, ülkedeki siyasi çıkmazı sonlandırmak ve Akdeniz'deki çıkarlarını gerçekleştirmek üzere UMH'nin aktif politikalarıyla Doğu Akdeniz enerji rekabetine dahil olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere 2020 ateşkesine kadar Hafter liderliğindeki Tobruk ve el-Saraç liderliğindeki Trablus yönetimi arasındaki siyasi ve askeri çekişme ülkenin geleceğini ciddi tehlikeye atmıştır. Özellikle 2019 yılında Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun Trablus saldırısı karşısında ülkede iç savaş kendini yeniden göstermiştir (Çelikpala, 2020b). Rusya'nın desteğiyle bölgede önemli avantaj sağlayan Hafter (Barkey ve Bureau, 2019), Libya'da UMH'nin konumunu tehlikeye sokmuştur (Tuna, 2020: 84). Trablus saldırısının gerçekleştiği ve UMH'nin zor durumda kaldığı dönemde BM tarafından meşru kabul edilmesinin de verdiği meşruiyet gücüne dayanan Trablus yönetimi, Türkiye ile Doğu Akdeniz'de işbirliği kararı almıştır.

Deniz yetki anlaşması dışında UMH ile Türkiye arasında silah ve askeri destek öngören askeri teknik anlaşması imzalanması Libya'da yeni bir süreç başlatmıştır (Askeroğlu, 2020). UMH, Doğu Akdeniz'de tarafını Türkiye'den yana kullanma karşılığında özellikle Hafter karşısında kendi ülkesindeki konumunu muhafaza etmek konusunda Ankara'dan daha fazla destek elde etmiştir. Deniz yetki alanları dışında iki ülke arasında güvenlik ve askeri işbirliği anlaşmasının da paraf edilmesi bunun açık kanıtıdır. Türkiye anlaşma ile el-Saraç hükümetine askeri ve gerekli diğer yardımları yapma sözü vermiştir (Baker, Gumrukcu ve Kambas,

2019). UMH, Türkiye ile imzaladığı Güvenlik ve Askeri İşbirliği Anlaşmasına da dayanarak Mart 2020’de Hafter’e karşı Barış Fırtınası Operasyonu başlatmıştır (Domazeti, 2020). Türkiye, siyasi sürece dönüşü sağlamak ve UMH’yi güçlendirmek üzere UMH’nin talebi üzerine Libya’ya asker görme kararı almıştır (Cohen, 2020). Böylece anlaşma Libya’da UMH’yi güvence altına alarak söz konusu hükümetin gücünü arttırmıştır (Gümüş, 2020; Işık, 2019; Tuna, 2020: 84). Süreç uluslararası toplumun girişimiyle taraflar arasında kalıcı ateşkes imzalanması ve iki tarafın yer aldığı yeni bir hükümetin kurulmasıyla (Ulusal Birlik Hükümeti) sonuçlanmıştır. Bu şekilde iki ülke arasındaki Doğu Akdeniz işbirliği, UMH’nin Libya’daki siyasi gücünü arttırmış ve ülkede iç savaştan diplomatik çözüm çabalarına dönüşü hızlandırmıştır.

Türkiye çıkarları ile Mısır, Fransa, Rusya ve BAE’nin çıkarları 2019 Deniz Mutabakatıyla Libya’da rekabet içine girmiştir (Mitchell, 2020). UMH’nin Doğu Akdeniz’deki adımı Hafter’e destek veren, aynı zamanda bölgedeki enerji rekabetinin de aktörlerinden başta Mısır olmak üzere dış güçlerin Libya ve Akdeniz çıkarlarına tehdit oluşturmuştur. Mısır, GKRY ve İsrail Doğu Akdeniz’de Libya ile yüzleşmek zorunda kalmıştır (Yılmaz ve Ertürk, 2020: 21). Bu amaçla da Türkiye’nin kazanımlarını engellemek için söz konusu ülkeler ile destekledikleri Hafter anlaşmaya karşı çıkmış, UMH’nin çökmesi ve Libya’nın tamamının Hafter’in yönetimine geçmesi için operasyon başlatılmış ve dış aktörler operasyona destek vermiştir (Tuna, 2020: 85; Yılmaz ve Ertürk, 2020: 21). UMH Başkanı el-Saraç Türkiye ile imzaladığı anlaşmalar dolayısıyla Tobruk merkezli parlamento tarafından vatana ihanetle suçlanmış (Deutsche Welle, 6 Ocak 2020), Temsilciler Meclisi anlaşmayı reddetmiştir (Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019). Tobruk yönetimi, düşman ülke olarak nitelendirdiği Türkiye’nin Libya’nın içişlerine karıştığını iddia etmiştir (Yorulmaz, 2020: 6). Trablus’u hakimiyeti altına alarak ülkede tam denetim kurmayı hedefleyen ve BAE finansörlüğünde İsrail-Mısır işbirliğinin var ettiği bir aktör olarak Hafter, Akdeniz’de Türkiye karşıtı kampa dahil edecek şekilde Libya’yı Mısır ve İsrail işbirliğinin uzantısı yapmak istemektedir (Işık, 2019). Böylece Libya’daki bölünmüşlük Doğu Akdeniz rekabeti üzerinden derinleşerek ülkenin başarısız durumunu daha da arttırmaktadır.

Türkiye’nin Doğu Akdeniz rekabetinde elini güçlendirmek için Libya’da daha aktif bir politika içine girmesi söz konusu ülkede etkin olmaya çalışan diğer aktörlerin Libya stratejilerini etkilemiştir. Doğu Akdeniz’de Libya-Türkiye işbirliği, bölgedeki rekabeti Libya’ya kaydırmıştır. Türkiye’nin UMH’ye askeri, ekonomik ve siyasi desteği bölge ülkelerinin tepkisini çekmiştir (Tuna, 2020: 84). Rusya, BAE, Fransa, Mısır, İsrail ve Yunanistan iç savaş döneminde doğrudan ya da dolaylı olarak Hafter’e destek sağlayan ülkeler olmuşlardır. Türkiye-Libya Akdeniz işbirliğine karşı çıkan kimi ülkeler Libya’daki askeri ve siyasi gelişmeleri etkileyecek şekilde UMH karşısında Hafter’e destek vermektedir (Yılmaz ve Ertürk, 2020: 21). Özellikle Mısır, İsrail ve Yunanistan, Libya kaynaklı Akdeniz’deki enerji gelişmelerini tersine çevirmek üzere bulunduğu kırılganlıktan yararlanarak söz konusu ülkenin iç politikasına daha fazla müdahil olacaktır. Yu-

nanistan ve GKRY, Türkiye-Libya arasındaki anlaşmayı geçersiz kılmak için Libya'da Hafter'i destekleyebilecektir (Yaycı, 2020: 37). Yunanistan, Türkiye-UMH arasındaki deniz sınırlandırma anlaşmasını protesto etmek için Libya'nın Yunanistan Büyükelçisi Muhammed Menfi'yi istenmeyen kişi ilan ederek sınır dışı etmişti (Deutsche Welle, 5 Şubat 2021).

Mısır, Libya'nın özerkliğini güçlendirmek konusunda Tobruk ile aynı politik amaçları paylaşmaktadır (Bağcı ve Erduramaz, 2018: 44). Türkiye-UMH anlaşması, Libya'nın deniz sularını kontrol etmek amacıyla da taşıyan Mısır'ın Hafter'e desteğine darbe anlamı taşımıştır (Yılmaz ve Ertürk, 2020: 19). Mısır, gerek Doğu Akdeniz'de gerekse Libya'da çıkarlarını tehlikeye atan gelişmeleri engellemek üzere Hafter üzerinden UMH'ye baskıyı arttırmıştır. Kahire yönetimi Libya meclisinin onayı olmadan Libya hükümetinin uluslararası anlaşma imzalamayacağını, bu nedenle Libya-Türkiye mutabakatının 2015 Libya Siyasi Anlaşmasının ihlali olduğunu iddia etmiştir (Mahmoud, 2020). Akdeniz'deki çıkarları çatışan Türkiye ve Mısır, Akdeniz rekabetini Libya üzerinden devam ettirmiştir. Hafter liderliğindeki Tobruk merkezli hükümeti, hem UMH'nin nüfuzunu genişletmeyi engellemek hem de Mısır'ın Akdeniz'deki çıkarlarına hizmet etmek için mutabakata karşı çıkmaktadır. Türkiye de Akdeniz çıkarlarına zarar verecek şekilde kendisine muhalif kesimin Libya'da tek başına iktidara gelmesine karşı çıkacaktır. 2019 mutabakatından sonra Trablus ve Tobruk yönetimleri arasında çatışmaların yoğunlaşmasını Mısır ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji rekabetlerinin Libya'ya yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.

ABD, söz konusu anlaşmanın yararsız ve provakatif olduğunu, gerginliği arttıracığını belirtmiş, Rusya tarafları daha ileri adımlar atma konusunda uyarılmış, anlaşmanın Libya'daki krizi daha da sıkıntıya sokacağını vurgulamıştır (BBC News Türkçe, 6 Aralık 2019). Doğu Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY'yi destekleyen ABD ve AB, söz konusu bölgedeki enerji çıkarları kapsamında Libya'da Hafter güçlerine destek vermektedir (Yorulmaz, 2020: 6). Rusya, Libya çıkarları dolayısıyla Türkiye'nin UMH ile işbirliğine karşı çıkmıştır. Enerji politikaları konusunda Doğu Akdeniz'de Türkiye-Rusya arasında işbirliği bulunmasına rağmen Moskova, Libya Ulusal Ordusu'na destek verdiği için Türkiye-Libya Mutabakatı'na karşı çıkmıştır (Yorulmaz, 2020: 9; Cohen, 2020; Baker, Gumrukcu ve Kambas, 2019; VOA, 25 Aralık 2019). Avrupa'ya en yakın, en çok enerji üreten bölge ülkesi olarak Libya, Rusya'nın Akdeniz'deki konumunu güçlendirmesi, Libya'nın enerji kaynaklarının üretim ve Avrupa'ya taşınmasında Rusya'yı kontrol sahibi yapması, buradaki nüfuzuyla Doğu Akdeniz'de kullanılacak stratejik limanlar elde etmesi, Akdeniz'de güçlü olabilmek için ülkede askeri üs inşa edebilmesi, eski ekonomik ve ticari imtiyazlarını geri kazanabilmesi açısından stratejik önem taşımaktadır (Suyundikov, 2020). Bu nedenle Hafter'i riski atacak bölgedeki gelişmelere karşı çıkmaktadır. Libya Ulusal Ordusu'nu destekleyen Fransa da aynı kaygıyla Türkiye-Libya mutabakatına tepki göstermiştir (Barkey ve Bureau, 2019). Fransa, Türkiye'nin Libya'daki nüfuzunu kırmak amacıyla Doğu Akdeniz enerji rekabetinde Türkiye karşıtı ittifaka destek vermektedir (Çelikkpala, 2020a). Türkiye'nin Libya ile

işbirliğine girmesi İtalya'yı Libya hükümetine yakınlaştırmıştır (Harunoğulları, 2020: 468). Bu gelişmeler Doğu Akdeniz gazında daha geniş yeni işbirliği olasılığını arttırmaktadır (Bowlus, 2020).

Libya'nın batısında etkili olan UMH'nin Doğu Akdeniz girişimleri hem Doğu Akdeniz'de hem de Libya'da çıkarı bulunan ülkelerin strateji ve politikalarını doğrudan etkilemiştir. Özellikle Tobruk yönetimine destek veren başta Mısır olmak üzere Rusya, Fransa, Yunanistan, İsrail gibi ülkeler Libya'daki çıkarlarını devam ettirmek üzere UMH'nin Doğu Akdeniz politikalarına karşı çıkmış, Hafter'e siyasi ve askeri desteklerini arttırmışlardır. Bu durum Libya'daki çatışmaları yoğunlaştırmıştır. UMH, Türkiye ile işbirliğinin de yarattığı güçle Hafter karşısında gücünü arttırmıştır. Çatışmaların yoğunlaştığı söz konusu ortamda, uluslararası toplumun artan arabuluculuk faaliyetlerinin de etkisiyle, Trablus ve Tobruk yönetimleri arasında kalıcı ateşkes imzalanmış, müzakereler sonucunda farklı grupların yer aldığı Ulusal Birlik Hükümeti oluşturulmuştur.

SONUÇ

2011'den beri başarısız bir devlet olarak kendini daha fazla hissettiren ve Arap Baharı'nın ardından gelen iç savaşı nedeniyle bölgedeki gelişmelere etki edemeyen Libya, kıyısı olduğu Akdeniz'deki olası kazanımlarını arttırmak dışında uluslararası alanda etkinliğini arttırmak ve ülke istikrarına katkı sunmak üzere Doğu Akdeniz'de 2000'li yıllarla beraber kendini göstermeye başlayan enerji rekabetine BM tarafından meşru kabul edilen UMH üzerinden dahil olmuştur. Farklı grupların mücadele ettiği Libya'da öne çıkan önemli aktörlerden UMH, uluslararası meşruiyetini güçlendirerek ülke içi hedeflerini gerçekleştirmek üzere Akdeniz enerji rekabetinin bir parçası haline gelmiştir. Doğu Akdeniz'de daha aktif politikaya yönelen UMH, Mısır, Rusya, BAE gibi dış güçlerin desteğine dayanan Hafter liderliğindeki Tobruk merkezli yapı karşısındaki pozisyonunu güçlendirmeyi hedeflemiştir. UMH, özellikle Hafter liderliğindeki Libya Ulusal Ordusu'nun ülkenin batısına yönelik askeri baskıyı arttırdığı bir dönemde Doğu Akdeniz'de aktif politikaya yönelmiştir.

Libya, Doğu Akdeniz enerji rekabetinde Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan arasında geliştirilen enerji işbirliğine hukuki hakları göz ardı edildiği için karşı çıkan Türkiye'nin yanında yer almıştır. İki ülke arasında bölgede işbirliği öngören 2019 tarihli mutabakat kabul edilmiştir. Deniz yetki alanlarının belirlendiği, enerji kaynakları konusunda işbirliğinin öngörüldüğü anlaşma, Mısır, İsrail, GKRY ve Yunanistan'ın çıkarlarını riske atmakta, söz konusu ülkelerin bölgede öngördüğü politikaların tamamen gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Anlaşma ile Türkiye'nin bölgedeki konumu da güçlenmiştir. Libya böylece Akdeniz'in kimi ülkelerinin diğer kıyıdaş devletlerin çıkarlarını hiçe sayan tek taraflı girişimlerine karşı çıkmak konusunda etkili bir duruş sergilemiştir. Libya'nın Türkiye ile deniz yetki anlaşması imzalaması bunu ortaya koymaktadır.

Libya’da farklı aktörler etkinlik kurmaya çalışırken bunlardan ülkenin batısında etkili olan ve uluslararası toplum tarafından meşru kabul UMH ile ülkenin doğusunda etkinlik kuran Hafter destekli Temsilciler Meclisi ülke yönetimi konusunda rekabet içinde olup, güçlerini arttırmak için dış aktörlerden destek almaya çalışmaktadır. Libya’da UMH’nin Türkiye ile anlaşma imzalayarak Akdeniz’deki mevcut enerji rekabetine dahil olmasını da bu uzantıda değerlendirmek mümkündür. İki ülke arasında deniz sınırlarına ilişkin mutabakatla beraber askeri ve güvenlik işbirliğini öngören anlaşmanın da imzalanması bu durumu doğrulamaktadır. UMH’nin Doğu Akdeniz adımı Libya içindeki bölünmüşlüğü derinleştirmektedir. UMH, Türkiye ile işbirliği yaparak Tobruk merkezli yönetim karşısında askeri ve siyasi gücünü arttırmaya çalışmaktadır. UMH’nin meşruiyetine meydan okuyan Tobruk yönetimi özellikle destek aldığı Mısır’ın Doğu Akdeniz çıkarlarına hizmet edecek şekilde anlaşmaya karşı çıkmıştır. Anlaşma sonrasında ülkedeki iç çatışmalar daha da yoğunlaşmış; ancak tezat şekilde Libya’da tarafların kalıcı ateşkesiyle ortak yönetim konusunda anlaşmaları bir dönem doğmuştur. Bu durum Türkiye-UMH işbirliğinin Trablus yönetiminin Tobruk yönetimi karşısındaki pozisyonunu güçlendirerek taraflar arasındaki kalıcı ateşkes sürecine katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

Doğu Akdeniz enerji kaynakları konusunda öne çıkan aktörler, Libya üzerinden bölgedeki doğal kaynak çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Özellikle Doğu Akdeniz rekabeti Mısır ve Türkiye’nin Libya’daki rekabetini derinleştirmektedir. Doğu Akdeniz’deki hedeflerini de göz önünde tutan Türkiye, Libya’da daha aktif bir politika takip etmektedir. Türkiye, Libya içindeki konumunu güçlendirecek şekilde iç savaşın sona ermesinde daha aktif rol alarak ülkenin içinde bulunduğu çıkmazın sonlanmasında etkili olmaya çalışmaktadır. Akdeniz enerji rekabetinde Türkiye’nin karşısında yer alan ve Tobruk yönetimine verdiği destekle Libya’da aktif olan özellikle Mısır, Libya-Türkiye Mutabakatını geçersiz kılmak için Hafter’in ülkedeki gücünü arttıracak şekilde söz konusu devlete müdahalesini arttırmaktadır.

İsrail, Yunanistan ve söz konusu ülkelere destek veren diğer devletler Libya’nın Akdeniz’deki pozisyonunu değiştirmek için Libya siyasetine daha fazla müdahale etmektedir. Bu yöndeki müdahalelerin kısa vadede ülkenin içinde bulunduğu istikrarsızlığı derinleştirebileceği Libya-Türkiye arasında imzalanan anlaşmalardan sonra ülkedeki çatışmaların yoğunlaşmasıyla görülmüştür. Ancak ülkedeki siyasi çıkmazın uzun vadede dış güçlerin çıkarına zarar vermesi, Libya’da yarışan taraflar arasında uzlaşmayı mümkün kılacak uluslararası diplomatik adımların yoğunlaşmasını da sağlamıştır. Süreç ülkede çatışma halinde olan taraflar arasında 2020’de kalıcı ateşkesin sağlanmasını beraberinde getirmiştir. Ancak söz konusu durumun ülkede henüz istikrar sağlamadığı Aralık 2021’de öngörülen Libya seçimlerinin ertelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Libya’daki askeri ve siyasi gücünü arttırmak amacıyla BM tarafından meşru kabul edilen Trablus merkezli yönetimin (UMH) Doğu Akdeniz politikaları, hem bölgedeki hem de Libya’daki gelişmeleri doğrudan etkilemiştir. Özellikle bölge ülkelerinin Doğu Akdeniz’deki çıkarlarını Libya üzerinden gerçekleştirme girişimi, söz konusu ülkenin siyasi geleceğini yönlendiren önemli faktörlerden biri olarak durmaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin yayın süreçlerinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi'nin "*Etik Kurallara Uygunluk*" başlığı altında belirtilen esaslara uygun olarak hareket edilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında etik kurul izni gerektirecek bir husus bulunmamaktadır.

Araştırmacıların Katkı Beyanı

Tek yazarlı ele alınan makale yazar tarafından üretilmiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makalede yazar tarafından beyan edilmiş herhangi bir olası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AB'den Türkiye'ye Dört Başlıkta Yaptırım (2019, 15 Temmuz). *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/abden-t%C3%BCrkiye-d%C3%B6rt-ba%C5%9Fl%C4%B1kta-yapt%C4%B1r%C4%B1m/a-49601764>
- Acer, Y. (2019). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı. *SETA Analiz*, 301, 1-15.
- Acer, Y. (2020a). Türkiye-Libya Deniz Sınırı Antlaşması'nın Birleşmiş Milletler Tarafından Tecilinin Önemi, *SETA: Perspektif*, 298, 1-5.
- Acer, Y. (2020b). Doğu Akdeniz'de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye, *Adalet Dergisi*, 65, 13-26.
- Algür, B. (2020). Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'deki Son Uluslararası Gelişmeler Işığında Değişen Türkiye, ABD ve NATO Politikaları, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Alper, G. (2020). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Doğu Akdeniz'deki Münhasır Ekonomik Bölge İlanları ve Sınırlandırmaları: Türkiye'nin Güvenliği ve KKTC Üzerindeki Etkileri, *Anadolu Strateji Dergisi*, 2(2), 29-42.
- Altun, F. (2020). *Doğu Akdeniz Denkleminde Stratejik Adım: Türkiye-Libya Mutabakatı*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları.
- Avan, E. A. (2020). Doğu Akdeniz Yetki Alanları Sorunu: Türkiye'nin Politikası ve AB'nin Yaklaşımı, *Avrasya Etüdleri*, 26(58), 87-112.
- Arıdemir, H. & Allı, Ç. (2019). Doğu Akdeniz Bölgesindeki Münhasır Ekonomik Bölge Tartışmalarının Analizi, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(10), 188-202.
- Askeroglu, S. (2020). Libya: Akdeniz'de Türkiye'ye Karşı İttifak Çabaları. *İRAM*, <https://iramcenter.org/libya-akdenizde-turkiyeye-karsi-ittifak-cabalari/>
- Bağcı, H. & Erdurmaz, S. (2017). Libya and Turkey's Expansion Policy in Africa, *e-journal of International Relations*, 8(2), 38-52.
- Baker, L., Gumrukcu, T., & Kambas, M. (2019, December 25). Turkey-Libya Maritime Deal Rattles East Mediterranean. *Reuters*, 25.12.2019, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-eastmed-tensions-explain-idUSKBN1YT0JK>
- Barkey, H. J. & Bureau, S. (2019, December 10). Turkey-Libya Mediterranean Deal is About Energy and Extending Ankara's Influence. *Euractiv*, <https://www.euractiv.com/section/energy/opinion/turkey-libya-mediterranean-deal-is-about-energy-and-extending-ankaras-influence/>.
- Bowlus, J. V. (2020, May). Eastern Mediterranean Gas: Testing the Field. *European Council on Foreign Relations*, ECFR/322, https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields
- Cohen, A. (2000, January 8). Turkey-Libya Maritime Deal Upsets Mediterranean Energy Plan. *Forbes*, <https://www.forbes.com/sites/arielcohen/2020/01/08/turkey-libya-maritime-deal-upsets-mediterranean-energy-plan/?sh=5c1621df6bee>
- Çelikpala, M. (2020a, 10 Temmuz). Akdeniz'de Libya Düşümü. *Perspektif*, <https://www.perspektif.online/akdenizde-libya-dugumu/>
- Çelikpala, M. (2020b, 13 Temmuz). Libya'da Sahada Kazanılan Masada Nasıl Korunur ve Geliştirilir? *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/libyada-sahada-kazanilan-masada-nasil-koronur-ve-gelistirilir/>

- Çetin, Ş. (2020, 27 Kasım). Türkiye-Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanları Anlaşması, Doğu Akdeniz’de Dengeleri Değiştirdi. *AA*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-arasindaki-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-dogu-akdenizde-dengeleri-degistirdi/2057661>
- Devecioğlu, K. (2019, 25 Temmuz). Doğu Akdeniz Bağlamında Libya Krizi. *AFAM*, <https://afam.org.tr/dogu-akdeniz-baglaminda-libya-krizi/>
- Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya Anlaşması Bölgede Dengeleri Nasıl Etkiler? (2019, 6 Aralık). *BBC News Türkçe*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50682215>
- Domazeti, R. (2019, 28 Ocak). Akdeniz Enerji Denklemine Libya Krizi ve Türkiye. *İNSAMER*, https://insamer.com/tr/akdeniz-enerji-denkleminde-libya-krizi-ve-turkiye_1945.html
- Ediger, V. Ş., Devlen, B. & McDonald, D. B. (2012). Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(33), 73-92.
- Ercan, M. & Kılınc, M. C. (2020). Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Ortadoğu Merkezli Doğu Akdeniz Politikaları Kıbrıs Çatışması ve Libya Mutabakatı. *Anadolu Strateji Dergisi*, 2, 15-28.
- Gümüş, N. T. (2020, 30 Mayıs). Libya’da Neler Oluyor. *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/nilgun-tekdifan-gumus/libyada-neler-oluyor-41527835>
- Harunoğulları, M. (2020). Doğu Akdeniz Enerji Havzası: Bölge Üzerinde Yaşanan Uluslararası Anlaşmazlık ve Rekabet, *International Journal of Geography and Geography Education*, 42, 455-481.
- Işık, M. (2019, 27 Aralık). Doğu Akdeniz Enerji Denklemine Libya’da Taraflar ve Savaşlar. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*, <https://www.sde.org.tr/mithat-isk/genel/dogu-akdeniz-enerji-denkleminde-libyada-taraflar-ve-savaslar-kose-yazisi-14471>
- İç Savaştan Enerji Oyununa: Libya’daki Denklem (2020, 6 Ocak). *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/i%C3%A7-sava%C5%9Ftan-enerji-oyununa-libyadaki-denklemler/a-51907387>
- Kakışım, C. (2020). Tarihsel Perspektiften Hareketle Irak, Suriye ve Libya’da Yaşanan Enerji Savaşlarının Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 191-228.
- Kedikli, U. & Çalağan, Ö. (2017). Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi, *Sosyal Bilimler Metinleri*, 1, 120-138.
- Kırval, L. & Özkan, A. (2021). The Delimitation Dispute of the Maritime Jurisdiction Areas in the Eastern Mediterranean: Turkish Perspective Based on the Equitable Principles, *The Turkish Yearbook of International Relations*, 52, 85-112.
- Kütükçü, M. A. & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz’deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye’nin Hukuki Durumu, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2/1), 81-96.
- Libya’da Geçici Birlik Hükümeti Seçildi (2021, 5 Şubat). *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/tr/libyada-ge%C3%A7ici-birlik-h%C3%BCk%C3%BCmeti-se%C3%A7ildi/a-56473875>
- Mahmoud, R. (2020, March 19). Egypt and Turkey’s Energy Face-off in the Mediterranean. *Al-Monitor*, <https://www.al-monitor.com/originals/2020/03/egypt-agreement-drilling-gas-mediterranean-turkey-libya.html>
- Mitchell, G. (2020). The Eastern Mediterranean Gas Forum: Cooperation in the Shadow of Competition. *The Israeli Institute for Regional Foreign Policies*, <https://mitvim.org.il/en/publication/the-eastern-mediterranean-gas-forum-cooperation-in-the-shadow-of-competition/>

- Örnek, S. & Mızrak, B. (2016). Bir Güvenlik Sorunu Olarak Kıbrıs'ın Enerji Kaynakları ve Uluslararası Aktörlerin Politikaları, *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
- Özkan, A. (2018, 10-12 Ekim). Uluslararası Deniz Hukuku Açısından Doğu Akdeniz MEB Uyuşmazlığı. İ. Ediz, Y. Turan, E. Ayaşlı ve T. İ. Duman (Ed.), *IV. Middle East Congress on Politics and Society Proceedings Book*, içinde (54-76), Sakarya: ORMER.
- Proedrou, F. (2021). A Geopolitical Account of The Eastern Mediterranean Conundrum: Sovereignty, Balance of Power and Energy security Considerations, *Cambridge Review of International Affairs*, 1-18.
- Suyundikov, S. (2020, 25 Eylül). Rusya'nın Libya Politikası. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/rusya-nin-libya-politikasi>
- Şen, B. (2020, 14 Eylül). Türkiye-Libya Deniz Yetki Sınırı Anlaşması ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Pozisyonu. *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/56676/turkiye-libya_deniz_yetki_siniri_anlasmasi_ve_turkiyenin_dogu_akdenizdeki_pozisyonu
- Tanchum, M. (2020, August 18). How Did the Eastern Mediterranean Become the Eye of a Geopolitical Storm? *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2020/08/18/eastern-mediterranean-greece-turkey-warship-geopolitical-showdown/>
- The Fund For Peace (2020). *Fragile States Index Annual Report 2020*, USA: The Fund For Peace.
- Tuna, F. (2020). Türk Dış Politikasında Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya Politikası, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 74-87.
- UN General Assembly (2020, February 19). Letter Dated 14 February 2020 from the Permanent Representative of Greece to the United Nations Addressed to the Secretary-General. *A/74/706*.
- UN General Assembly (2019, December 24). Note Verbale Dated 24 December 2019 from the Permanent Mission of Egypt to the United Nations Addressed to the Secretary-General. *A/74/628*.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2019, 13 Aralık). Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Avrupa Birliği Konseyi'nin Ülkemizle İlgili İfadeleri Hakkındaki Soruya Cevabı. *SC76*, http://www.mfa.gov.tr/sc_-76_-avrupa-birligi-konseyi-nin-ulkemizle-ilgili-ifadeleri-hk-sc.tr.mfa
- Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Güvenlik ve Askeri İş Birliği Mutabakat Muhtırası (2019, 26 Aralık). *Resmi Gazete (Sayı: 30990)*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191226-3.pdf>
- Türkiye-Libya Anlaşması Doğu Akdeniz'de Dengeleri Değiştirdi Mi? (2019, 25 Aralık). *VOA*, <https://www.amerikaninsesi.com/a/t%C3%BCrkiye-libya-anla%C5%9Fmas%C4%B1-do%C4%9F-akdeniz-de-dengeleri-nas%C4%B1-de%C4%9Fi%C5%9Firdi-5220085.html>
- Yaşar, N. T. (2019, 27 Aralık). Libya Krizi ve Akdeniz'de Derin Jeopolitik Dönüşüm. *AA*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libya-krizi-ve-akdeniz-de-derin-jeopolitik-donusum/1685395>
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yaycı, C. (2020). Türkiye-Libya Arasında İmzalanan Münhasır Ekonomik Bölge Anlaşması'nın Sonuç ve Etkileri, *Kriter*, 34-37.

- Yılmaz, S. & Ertürk, M. (2020). Oil Geopolitics of Libya and Turkey, *International Journal of Arts and Commerce*, 9(8), 11-26.
- Yorulmaz, R. (2020). Impact of The Memorandum With Libya Upon The Eastern Mediterranean Equation, *ORSAM*, 105, 1-10.
- Yunanistan Başbakan'ı Libya'da: Türkiye İle Yapılan Anlaşma İptal Edilmeli (2021, 6 Nisan). *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2021/04/06/yunanistan-basbakan-libya-da-turkiye-ile-yap-lan-anlasma-iptal-edilmeli>
- Yüksel, C. & Baran, D. (2020). Uluslararası Hukukta Doğu Akdeniz Krizi ve Türkiye ile Libya Arasındaki Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Mutabakatının Değerlendirilmesi, *Public and Private International Law Bulletin*, 40(1), 519-556.